

Standartlashtirishning ixtiyoriylik tamoyili va uning tadbirkorlik rivojiga ta'siri

Boburmirzo Baxtiyar-o'g'li Yusupov
Olmaliq davlat texnika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada standartlashtirishning ixtiyoriylik tamoyili va uning O'zbekistonda tadbirkorlik faoliyati rivojiga ta'siri tahlil qilingan. Tadqiqotda standartlashtirish to'g'risidagi milliy qonunchilik, texnik reglamentlar bilan standartlar o'rtasidagi huquqiy farq hamda xalqaro tajriba (JSTning Savdodagi texnik to'siqlar to'g'risidagi bitimi - TBT) o'rganilgan. Ixtiyoriylik tamoyilining ma'muriy yukni kamaytirish, innovatsiyalarni rag'batlantirish va eksport salohiyatini oshirishdagi roli ko'rib chiqilgan. Maqolada amaldagi tizimning muammolari aniqlanib, tadbirkorlik muhitini yaxshilashga qaratilgan ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: standartlashtirish, ixtiyoriylik tamoyili, texnik reglament, tadbirkorlik, majburiy sertifikatlashtirish, texnik jihatdan tartibga solish, raqobatbardoshlik, ma'muriy yuk, TBT bitimi

The voluntary principle of standardization and its impact on entrepreneurship development

Boburmirzo Bakhtiyar-oglu Yusupov
Almalyk State Technical Institute

Abstract: This article analyzes the principle of voluntariness in standardization and its impact on the development of entrepreneurship in Uzbekistan. The study examines national legislation on standardization, the legal distinction between technical regulations and standards, and international experience (the WTO Agreement on Technical Barriers to Trade - TBT). The role of the voluntariness principle in reducing the administrative burden, stimulating innovation, and increasing export potential is considered. The article identifies the problems of the current system and develops scientifically grounded recommendations aimed at improving the business environment.

Keywords: standardization, principle of voluntariness, technical regulation, entrepreneurship, mandatory certification, technical regulation, competitiveness, administrative burden, TBT agreement

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida standartlashtirish mahsulot sifati va xavfsizligini ta'minlash, savdoni osonlashtirish hamda iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim vositasi hisoblanadi. Standartlashtirish tizimining zamonaviy modeli ikki yondashuvga asoslanadi: davlat tomonidan belgilanadigan majburiy talablar (texnik reglamentlar) va xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan ixtiyoriy ravishda qo'llaniladigan standartlar.

Ixtiyoriylik tamoyili - bu standartlarni qo'llash tadbirkorning erkin tanloviga asoslanishini, ya'ni standart majburiy kuchga ega bo'lmasligini anglatadi. Ushbu tamoyil xalqaro amaliyotda, jumladan Jahon savdo tashkilotining Savdodagi texnik to'siqlar to'g'risidagi bitimida (TBT) keng e'tirof etilgan. O'zbekistonda ham 2022-yilda qabul qilingan "Standartlashtirish to'g'risida"gi yangi qonun va texnik jihatdan tartibga solish sohasidagi islohotlar mazkur tamoyilni mustahkamlashga qaratilgan. Ushbu maqolada ixtiyoriylik tamoyilining mohiyati va uning tadbirkorlik rivojiga ta'siri tahlil qilinadi.

Asosiy qism va natijalar

Ixtiyoriylik tamoyilining huquqiy mohiyati

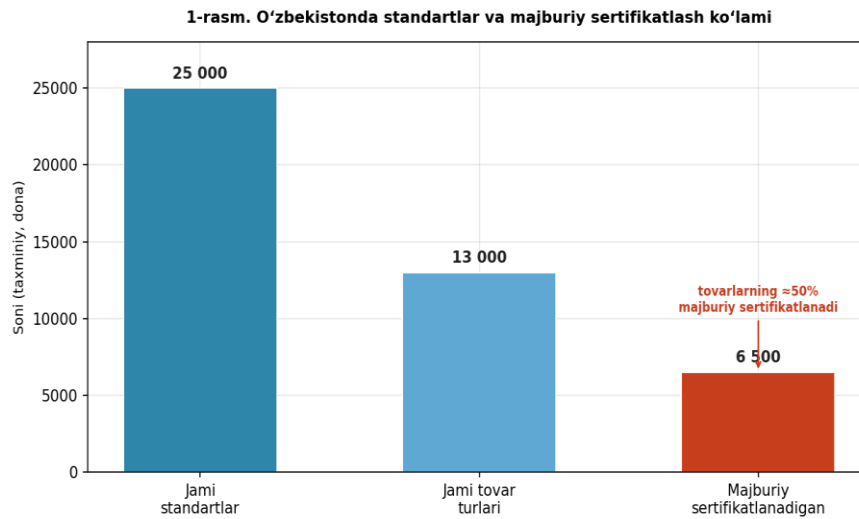
O'zbekiston qonunchiligida standartlashtirish tizimi ikki tarkibiy qismga ajratilgan. "Texnik jihatdan tartibga solish to'g'risida"gi qonunga muvofiq texnik reglamentlarga rioya etish barcha yuridik va jismoniy shaxslar uchun majburiydir. Standartlar esa, umumiy qoidaga ko'ra, ixtiyoriy qo'llash uchun mo'ljallangan. Ayni paytda mahsulotning atrof-muhit, aholi hayoti, sog'lig'i va mol-mulki xavfsizligini ta'minlovchi talablar majburiy tusga ega bo'lib qoladi.

Shunday qilib, ixtiyoriylik tamoyilining mohiyati shundaki, davlat faqat eng zarur xavfsizlik talablarini majburiy qilib belgilaydi, qolgan barcha texnik yechimlarni esa tadbirkor o'zi tanlaydi. Bu yondashuv mahsulot ishlab chiqaruvchiga texnologik moslashuvchanlik va innovatsiya erkinligini beradi.

Amaldagi tizimning muammolari

Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda standartlashtirish va sertifikatlashtirish tizimida bir qator muammolar saqlanib qolgan. 25 mingdan ortiq standart va 41 ta texnik reglament xalqaro bozor talablariga to'liq mos kelmaydi. Bundan tashqari, 13 mingga yaqin tovar turidan qariyb 6,5 mingi majburiy sertifikatlashtiriladi, bu esa mahsulot tannarxini oshiradi. 1-rasmda mazkur ko'rsatkichlar aks ettirilgan.

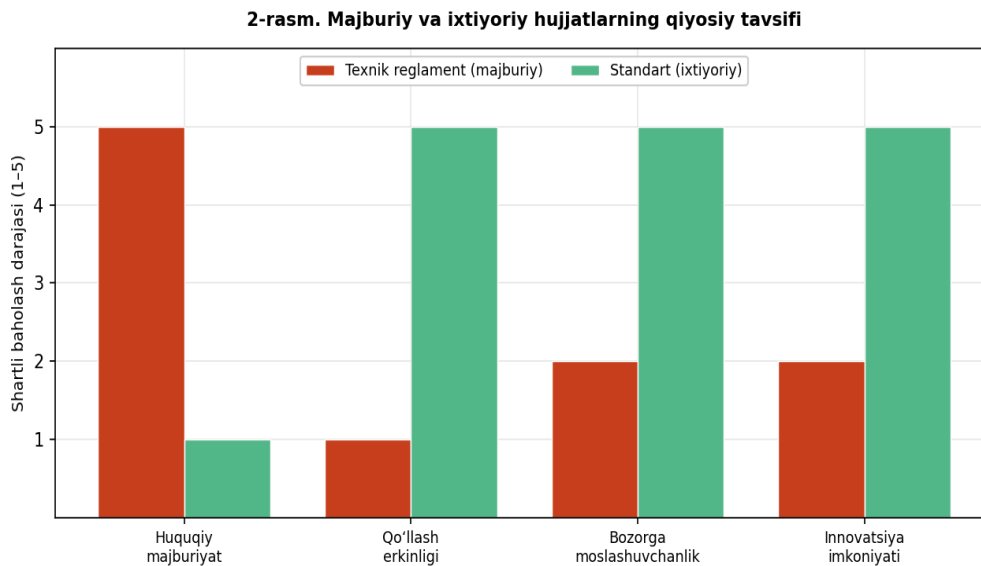
Diagrammadan ko'rinadiki, tovar turlarining qariyb yarmi majburiy sertifikatlashtirishga tortilgan. Eskirgan talablar va ortiqcha byurokratiya tadbirkorlik faoliyatini cheklaydi, sohada korrupsiya xavfini oshiradi hamda investitsiya muhitiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu holat ixtiyoriylik tamoyilini kengaytirish zarurligini ko'rsatadi.

1-rasm. O‘zbekistonda standartlar va majburiy sertifikatlash ko‘lami. Manba: rasmiy ma‘lumotlar asosida muallif tomonidan tuzilgan

Majburiy va ixtiyoriy hujjatlarning qiyosiy tahlili

Texnik reglament va standartning huquqiy maqomi hamda iqtisodiy ta’siri sezilarli darajada farq qiladi. 2-rasmda ushbu ikki turdagi hujjatning qiyosiy tavsifi keltirilgan.

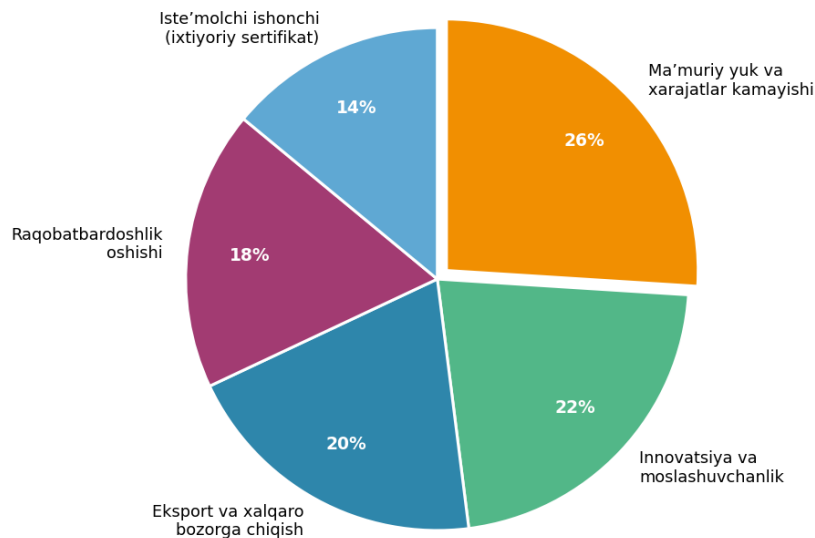
2-rasm. Majburiy (texnik reglament) va ixtiyoriy (standart) hujjatlarning qiyosiy tavsifi. Manba: muallif tahlili

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, texnik reglamentlar yuqori huquqiy majburiyatga ega bo‘lsa-da, bozorga moslashuvchanlik va innovatsiya imkoniyati past bo‘ladi. Ixtiyoriy standartlar esa qo‘llash erkinligini, bozorga tez moslashuvni va innovatsion yechimlarni rag‘batlantiradi. Shu bois rivojlangan mamlakatlarda majburiy talablar minimal darajada saqlanib, asosiy urg‘u ixtiyoriy standartlarga beriladi.

Ixtiyoriylik tamoyilining tadbirkorlikka ta’siri

Ixtiyoriylik tamoyili tadbirkorlik faoliyatiga bir necha kanal orqali ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. 3-rasmda ushbu ta’sir kanallari va ularning nisbiy ahamiyati keltirilgan.

3-rasm. Ixtiyoriylik tamoyilining tadbirkorlikka ta'sir kanallari

3-rasm. Ixtiyoriylik tamoyilining tadbirkorlikka ta'sir kanallari. Manba: ilmiy adabiyotlar va ekspert baholari asosida muallif tomonidan tuzilgan

Birinchidan, majburiy sertifikatlashtirish ro'yxatining qisqarishi tadbirkorlik xarajatlari va ma'muriy yukni kamaytiradi. Ikkinchidan, standartlarni erkin tanlash imkoniyati ishlab chiqaruvchiga innovatsion texnologiyalarni qo'llash va bozorga tez moslashish imkonini beradi. Uchinchidan, xalqaro ixtiyoriy standartlarni qabul qilish eksport va xorijiy bozorlarga chiqishni osonlashtiradi. Bularning barchasi mahsulot raqobatbardoshligini va iste'molchi ishonchini oshiradi.

Ixtiyoriylik tamoyilining afzalliklari va e'tiborga olish lozim bo'lgan jihatlar

Ixtiyoriylik tamoyilini kengaytirish tadbirkorlik uchun keng imkoniyatlar ochsada, ayrim jihatlarni e'tiborga olishni talab etadi. 1-jadvalda ushbu omillar tizimlashtirilgan.

1-jadval

Ixtiyoriylik tamoyilining afzalliklari va e'tiborga olish lozim bo'lgan jihatlar

Afzalliklari	E'tiborga olish lozim bo'lgan jihatlar
Ma'muriy yuk va sertifikatlashtirish xarajatlarning kamayishi	Mahsulot xavfsizligini ta'minlovchi minimal majburiy talablarni saqlash zarurati
Innovatsiya va texnologik moslashuvchanlik erkinligi	Iste'molchilarni himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish talabi
Xalqaro standartlarni qabul qilish orqali eksport imkoniyatining kengayishi	Tadbirkorlarning standartlar bo'yicha xabardorligini oshirish zarurati
Raqobatbardoshlik va bozorga tez kirish	Ixtiyoriy sertifikat tizimining ishonchliligini ta'minlash
Korrupsiya xavfi va manfaatlar to'qnashuvining kamayishi	Nazorat tizimini bozor nazoratiga qayta yo'naltirish zarurati

Manba: ilmiy adabiyotlar va normativ hujjatlar tahlili asosida muallif tomonidan tuzilgan.

2-jadval

Texnik reglament va standartning asosiy farqlari

Mezon	Texnik reglament	Standart
Huquqiy maqomi	Majburiy	Ixtiyoriy (asosan)
Qabul qiluvchi	Davlat organlari	Standartlashtirish organi
Asosiy maqsad	Xavfsizlikni ta'minlash	Sifat va samaradorlik
Qo'llash erkinligi	Yo'q	Bor
Buzilganda javobgarlik	Ma'muriy/jinoiy	Faqat majburiyat olingan holatda

Manba: “Standartlashtirish to‘g‘risida”gi va “Texnik jihatdan tartibga solish to‘g‘risida”gi qonunlar asosida tuzilgan.

Xulosa va tavsiyalar

O‘tkazilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, standartlashtirishning ixtiyoriylik tamoyili tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishning muhim institutsional shartidir. Ushbu tamoyilning izchil joriy etilishi ma‘muriy yukni kamaytiradi, innovatsiyalarni rag‘batlantiradi, eksport salohiyatini oshiradi va mahsulot raqobatbardoshligini mustahkamlaydi. Ayni paytda mahsulot xavfsizligini ta‘minlovchi minimal majburiy talablar saqlanishi shart.

Tahlil natijalariga asoslanib quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi: birinchidan, majburiy sertifikatlashtirish ro‘yxatini qisqartirib, uni faqat hayot va sog‘liq uchun xavf tug‘diradigan mahsulotlar bilan cheklash lozim; ikkinchidan, milliy standartlarni xalqaro va Yevropa standartlariga uyg‘unlashtirish jarayonini jadallashtirish zarur; uchinchidan, sertifikatlashtirish va bozor nazorati funksiyalarini ajratib, manfaatlar to‘qnashuvini bartaraf etish maqsadga muvofiqdir; to‘rtinchidan, tadbirkorlarning standartlar bo‘yicha xabardorligini oshirish va ixtiyoriy sertifikatlashtirish tizimiga ishonchni mustahkamlash kerak.

Umuman olganda, ixtiyoriylik tamoyilini kengaytirish O‘zbekistonda qulay tadbirkorlik muhitini shakllantirish, investitsiyalarni jalb qilish hamda mamlakatning jahon savdo tizimiga integratsiyalashuvini ta‘minlashning samarali vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Standartlashtirish to‘g‘risida”gi Qonuni (O‘RQ-800, 03.11.2022). — lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Texnik jihatdan tartibga solish to‘g‘risida”gi Qonuni. — lex.uz.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 27.02.2024-yildagi PF-41-sonli Farmoni. — lex.uz.
4. WTO Agreement on Technical Barriers to Trade (TBT Agreement). — Geneva: WTO.

5. Standartlashtirish va sertifikatlashtirishdagi eski talablar tadbirkorlar qo'lini bog'layapti // Spot.uz. — 2025, 18-aprel.
6. Texnik jihatdan tartibga solish sohasidagi qonunchilik JST talablariga moslashtiriladi // Gazeta.uz. — 2024, 10-oktabr.
7. O'zbekiston texnik jihatdan tartibga solish agentligi rasmiy ma'lumotlari. — standart.uz.